

Малімон В. І.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління,
адміністрування і національної безпеки
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

ВІЙНА І ПАМ'ЯТЬ: РУЙНУВАННЯ, РЕСТАВРАЦІЯ ТА ПОЛІТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ АФГАНІСТАНУ

У другій половині XX – на початку XXI ст. культурна спадщина Афганістану сформувалася в умовах майже безперервних збройних конфліктів, зміни політичних режимів та ідеологічної поляризації, що послідовно підривали сталі механізми культурної політики та системи охорони спадщини. Демонтаж монументальних статуй Будд у Бам'янській долині силами руху «Талібан» у 2001 році набув значення не лише локального акту сакрального нищення, а й глобально репрезентативного кейсу «іконоклазму пізньої модерності» – символічної атаки на матеріалізовану багатопланову історію регіону [5, р. 203–205]. Саме цей епізод став відправною точкою для інтенсивних міжнародних дебатів щодо допустимих меж реконструкції та реставрації, критеріїв автентичності, співвідношення між збереженням руїн як свідчення насильства й можливістю «повернення» зруйнованих образів, а також щодо легітимності участі локальних спільнот у визначенні майбутнього власного культурного ландшафту [5, р. 203–205]. Відтоді проблеми афганської спадщини дедалі частіше трактуються не як вузько гуманітарний чи технічний сегмент охоронної діяльності, а як вузол перетину безпекових, геополітичних, релігійно-ідеологічних і соціально-економічних чинників, у межах якого культурні об'єкти та ландшафти набувають статусу ресурсів символічної влади, інструментів легітимації політичних режимів і маркерів конкуруючих колективних ідентичностей [4, р. 329–331].

Згідно з концептуальним аналізом Р. Абоуеї, воєнні руйнування в Бам'яні репрезентують лише найбільш видиму частину глибокої, хронічної кризи управління культурною спадщиною, у якій перетинаються слабкість національних інституцій, незавершеність процесів децентралізації та відсутність узгодженої стратегії просторового

розвитку [1, р. 518–522]. Дослідник підкреслює, що структурна розмитість повноважень між центральними органами влади, провінційними адміністраціями та місцевими громадами, а також фрагментованість міжнародної технічної допомоги й донорських програм призвели до того, що Баміяна так і не стала «показовою лабораторією» постконфліктної реконструкції та інтегрованого управління спадщиною [1, р. 523–526]. Конкуренція між різними моделями майбутнього долі статуй Будд – від анастилозу й часткової реконструкції до консервації руїн, цифрових реконструкцій і меморіалізації порожніх ніш – віддзеркалює не лише фахові суперечки щодо допустимих меж реставраційного втручання, а й глибше протиріччя між технократичними, переважно західними експертними підходами та локальними уявленнями про сакральний статус місця, історичну справедливість і право громади визначати майбутнє власного ландшафту пам'яті [1, р. 530–533; 5, р. 210–215].

Археологічні дослідження фортифікованого поселення Шахр-і Голгола, проведені експедицією під керівництвом Ж. Бендezu-Сармієнто, демонструють, що Бамійська долина в історичній ретроспективі була не периферійною зоною, а ключовим транзитним вузлом на перетині маршрутів між Центральною Азією, Іраном та Південною Азією [2, р. 421–425]. Стратиграфічні й матеріальні дані підтверджують довготривалу коекзистенцію буддійських, іранських та ісламських культурних шарів, що надає регіону статусу багатшарового «перехрестя цивілізацій», а не моноетнічного чи моносповідного простору [2, р. 435–438]. У цьому контексті сучасні іконоборські практики постають не лише як фізичне руйнування окремих сакральних об'єктів, а як насильницьке перекодування цілого історико-культурного палімпсеста, спрямоване на витіснення альтернативних наративів минулого й монополізацію права на інтерпретацію спадщини [2, р. 436–440]. Саме тому дилема *«реставрувати чи законсервувати порожнечу»* виходить за межі суто технічної реставраційної дискусії й набуває виміру боротьби за символічний контроль над історією: відтворення образів Будд або збереження порожніх ніш означає закріплення певної версії колективної пам'яті про акт руйнування, його жертв і його політичних бенефіціарів [5].

Історичний аналіз діяльності ЮНЕСКО в Афганістані, здійснений Я. Хаяші, показує, що від кінця 1940-х – початку 1950-х років організація послідовно поєднувала в країні культурні, освітні та комунікаційні програми, прагнучи інтегрувати афганську спадщину в глобальну систему охорони й водночас підтримати модернізаційні проекти держави [3, р. 205–210]. Водночас реалізація довгострокових стратегій ЮНЕСКО систематично ускладнювалася серіями державних

переворотів, інтервенцій, громадянських конфліктів і зміною режимів, що переривали інституційну тяглість і руйнували створені конфігурації партнерств [3, р. 210–213]. У постіконокластичний період після знищення статуй Будд організація опинилася в особливо делікатній позиції посередника між глобальним очікуванням «повернення Будд до життя» та локальними побоюваннями щодо політичних і релігійних наслідків будь-якого рішення, здатного бути інтерпретованим як легітимація «попереднього» чи «теперішнього» політичного режиму [3, р. 218–221; 6].

У статті Ф. Шамала та співавт. [4] культурна спадщина Афганістану аналізується як система, що зазнає одночасно декількох типів криз: військово-політичної, інституційної, фінансово-ресурсної та ідеологічної. Автори наголошують, що тривалі конфлікти та політична нестабільність формують «культуру тимчасовості», в межах якої довгострокове планування, профілактика ризиків і системні реставраційні програми витісняються короткостроковими, донорсько-залежними проектами [4]. У таких умовах політика пам'яті щодо культурної спадщини часто стає інструментом легітимації влади: окремі об'єкти висвітлюються як символи «національної автентичності», тоді як інші маргіналізуються або замовчуються, якщо не вписуються в бажану ідеологічну наративізацію.

Рішення 45-ї та 46-ї сесій Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо Бамійської долини [6; 7] відображають еволюцію міжнародної позиції: від фокусування на термінових заходах стабілізації та консервації до акценту на розробленні комплексного плану управління, включно з моніторингом безпекових загроз, ризиків нелегальних розкопок і торгівлі артефактами, участю місцевих громад та побудовою стійких інституційних механізмів. Наголошується на необхідності посилення національних компетенцій у сфері охорони спадщини, прозорості прийняття рішень та інтеграції культурної політики у ширші рамки сталого розвитку й післяконфліктної відбудови.

Підсумовуючи, можна констатувати, що Афганістан репрезентує один із найяскравіших прикладів взаємозумовленості війни, колективної пам'яті та культурної спадщини. Цілеспрямоване нищення пам'яток постає інструментом символічного домінування й переконструювання історичного наративу; практики реставрації – простором конкуренції інтерпретацій минулого та засобом легітимації політичних акторів; а міжнародні режими охорони спадщини – водночас ресурсом підтримки й джерелом додаткових напружень в умовах інституційної крихкості держави та фрагментованості внутрішнього поля стейкголдів.

Ўқитиш:

1. Abouei R., Tavasoli M. The Dilemma of Urban Heritage Conservation in Post-Conflict Bamiyan : A Critical Analysis of Causes, Failures, Consequences and Prospects. *The Historic Environment : Policy & Practice*. 2024. Vol. 15, № 4. P. 517–539. DOI: <https://doi.org/10.1080/17567505.2024.2438406>.
2. Bendezu-Sarmiento J. Archaeological survey and first preliminary results of the site of Shahr-i Gholghola, Afghanistan. *Cultures in Contact*. Central Asia as Focus of Trade, Cultural Exchange and Knowledge Transmission. P. 421–442. DOI: <https://doi.org/10.13173/9783447118804.421>.
3. Hayashi Y. UNESCO in Afghanistan : historical highlights from 1948 to 2020. *Cultural Heritage and Development in Fragile Contexts*. P. 263–272. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-54816-1_18.
4. Shamal F. E., Dehpahlavan M., Rouhani B. Analysis of the Crises of Cultural Heritage in the Afghanistan (Challenges and Actions). *Athar*. 2024. Volume 45, Issue 105. URL: https://journal.richt.ir/browse.php?a_id=1716&sid=2&slc_lang=en&ftxt=0
5. Sørensen M. L. S. The Roles of the Locals – and the Possible Reconstruction of the Destroyed Buddha Statues in the Bamiyan Valley, Afghanistan. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-51316-0_11
6. UNESCO World Heritage Committee. Decision 45 COM 7A.51 Cultural Landscape and Archaeological Remains of the Bamiyan Valley (Afghanistan). In : Decisions adopted by the World Heritage Committee at its 45th session (Riyadh, 2023). Paris : UNESCO, 2023. URL: <https://whc.unesco.org/en/decisions/8234>
7. UNESCO World Heritage Committee. Decision 46 COM 7A.37 Cultural Landscape and Archaeological Remains of the Bamiyan Valley (Afghanistan). In : Decisions adopted by the World Heritage Committee at its 46th session (New Delhi, 2024). Paris : UNESCO, 2024. URL: https://whc.unesco.org/en/decisions/&action=list&searchDecisions=&search_decision=&search_focalpoint=&search_session_decision=124&search_stat us=&search_theme=